

שירתו של נח שטרן וזיקתה למרכזי הספרות העברית

בשנות השלושים

ברוך לינק

מבוא

נח שטרן (1912-1960) יצר ופעל בשלושה מרכזים ספרותיים. המרכז הראשון בליטא עד לשנת 1929. המרכז השני בקנדה ובארה"ב בין השנים 1929-1935. המרכז השלישי מעלייתו בשנת 1935 ועד למותו הטרגי בשנת 1960. נח שטרן פעל בשלושה מרכזים של הספרות העברית ומערכת היחסים, הקשרים, ההשפעות, הדחיה וההתקבלות בין שירתו לבין משוררים אחרים ונורמות אחרות תואר במאמר זה.

א

ראשיתה של כתיבתו הספרותית בעתון כיתתו "טללים" שיצא לאור בשנת תרפ"ו והמסכה בכ"ע "נתיבות" שיצא לאור בקובנה בין השנים תרפ"ו-תרפ"ט. נח שטרן היה אחד מבני החבורה הספרותית הקובנאית. בכ"ע נתיבות השתתפו לאה גולדברג, א.ד. שפיר (שפירא), דניאל בן נתום (פרוכובניק) ואליעזר היימאן. ההשפעות הבולטות על שירתו באותן שנים הן השפעת שירתו של ח.נ. ביאליק והשפעת שיריהם של יעקב פיכמן¹ ודויד פוגל. השפעתו של ביאליק על נח שטרן טבעית ומתבקשת מאליה אם נתבונן בחנוכו של נח שטרן בגימנסיה העברית הריאלית בקובנה ובמעמדו הספרותי של ביאליק באותן שנים. השפעתה של שירת דויד פוגל מעניינת במיוחד וענתה על צורך נפשי ועל קרבה של סוּן והלך רוח בשירתו. השפעת תפיסתו הרומנטית של ביאליק בולטת בשירו הראשון של נח שטרן "ליל" שפורסם ב"טללים" ונכתב בשנת תרפ"ג:
"זולף אור ירח, זולף אור כחול, / נשתתק העולם, / בל ישמע קול." ²
"הברכה" של ביאליק היא מקור השפעה בולט. "ובליל ירח ברבץ
תעמולה כבדה על החרש, / ואור גנוז חרישי זולף בין עפאיו, / התגנב
ועבר על-גזעיו, / ורוקם שם בכסף ובתכלת/ את רקמות פלאיו- / והס כל-
סבך והס כל-אילן!" מקורם של האוירה המלנכולית, הסיטואציה
והצבעים בשירו של ביאליק.

שירו של נח שטרן "שבילי הילדות הרחוקים... " (1925) נפתח בשורות: "שבילי הילדות הרחוקים/ הולכים אט נעלמים, / עגומים הם עכשיו החיים, / אפורים הם עכשיו הימים." ³ השפעת שירו של ביאליק "אחד אחד ובאין רואה" (חשוון, תרע"ב) על שירו של נח שטרן בולטת.

דמות ילדותו הקדושה של האני הדובר הביאליקאי מתוארת: "ונוף מכורתי הרחוק, נאות ילדותי ומסגרתה, / עפר שרשי, מעין רוחי, נעים געגועי והגיוני, / (...). אין רענן לי מירק דשאו ואין מתוק לי מתכלת שמיו";. ההשוואה בין ההווה המגואל והמחולל לבין העבר הטהור, המפואר עומדת במרכז שירו של ביאליק. כך גם מבנה שירו של נח שטרן הצעיר בו ההשוואה הינה בין ההווה העגום, האפור לבין הילדות בה היו מאויים ותקות. מראות הילדות בשירו של ביאליק חתומים וגנוזים" (...). באתד המקומות, בחיק תבל, באוצר עולם, / במקום לא-יכחד מאום ולא ימחו עקבות דבר, ". כך גם בשירו של נח שטרן "רגשותי, שסערו באונים, / בסתר נשמתי הם נמים." אולם לא רק המלנכוליה הדרמטית של נח שטרן בן הנעורים מצאה מקור השפעה בשירו של ביאליק גם בתקופות מאוחרות יותר בכתיבתו נמצא קשר ואלוזיות מענינות לשירי ביאליק בשירתו. ביאליק מהווה לגבי שטרן את דמות האב השירי ממנו הושפע בנעוריו וגם בבגרותו הוא מוצא בשירתו של ביאליק מקור לא-אכזב לקרבה נפשית. ב'מכתב ביניים' (תש"ב) הוא כותב: "...). כאותו יגון-ענקים של ביאליק/ מול דמות אמו אלמנה, זכרה חמישים שנה/ אחרי מות-הפרידה, ומותה." ⁴ הקרבה למצבו ולתחושותיו של נח שטרן שעזב את אמו ובני ביתו בנעוריו רבה וברורה.

השפעה שניה מרכזית על נח שטרן הצעיר הייתה השפעתו של דויד פוגל. שירו של דויד פוגל פורסמו בכתיב-עת 'העולם', 'הצפירה', 'השלוח', ו'התקופה' וספרו "לפני השער האפל" יצא לאור בוינה ב-1923. לנח שטרן ולבני החבורה הקובנאית הגיעו השירים, הספר ואף השירים שלו שפורסמו בכ"ע אחרי צאתו של הספר לאור. בכ"ע 'נתיבות' ישראל היימאן בן החבורה כותב מאמר שכותרתו "על שירתו של דויד פוגל." ⁵ בשנה אח"כ כותב אליעזר היימאן מאמר: "צם שירת הקץ", על ספרו של דויד פוגל 'בבית מרפא'. ⁶ השפעת שירי דויד פוגל והפרוזה שלו על שירי נח שטרן מעניינת ופחות צפויה מהשפעת שירי ביאליק. דויד פוגל במחצית ובסוף שנות העשרים היה משורר בשוליים הספרותיים. למרות פרסום הספר 'לפני השער האפל' והרצנזיות שנכתבו עליו בשנת 1923 לא כבש פוגל מקום מרכזי בתודעה הספרותית של אותן שנים. ⁷ נח שטרן מצא בסוּן של שירי דויד פוגל, באימאג'ים ואף במספר מוטיבים משירו דמות ספרותית שענתה לצרכיו. שירו 'שבילי הילדות הרחוקים'... מושפע לא רק מביאליק, כפי שכבר צינתי אלא אף משירו של דויד פוגל: הראשון הפותח בשורה: "ערב שותק אט יפן", ⁸ השני הפותח בשורה: "בשעת דמדומים", ⁹ בשירו של נח שטרן נאמר: "שבילי הילדות הרחוקים/ הולכים ואט נעלמים, / עגומים הם עכשיו החיים, / אפורים הם עכשיו הימים". בשירו הראשון של דויד פוגל תוקעת החצוצרה "שירי ילדות בהירים." ולעומת הילדות ההווה הקודר: "תחת תלי צללים זרים, / אצל דממה שחורה/ אשכב/ ולבי יכאב, / יכאב." הקשר לשירו השני של דויד פוגל מעניין. בשיר 'בשעת דמדומים', מתוארים הנעורים הנעלמים והאני הדובר המקבל עליו את הדין. "בשעת דמדומים, / על ערפילי סתו אפורים, יסעו/ תרש מני, חרש/ הנעורים. //

שחוח אעמד על החלוץ/ונוגה אומר:/ "סעו לשלום!" "נח שטרן וחבריו היו מוכנים לקליטת הטון הפוגלי. כך גם בולטת השפעת שיריו של דויד פוגל על שיריו של ישראל היימאן. בשירו של היימאן "מוסיקה" נאמר: "על מטה שחורה וגדולה נח היום הנפטר... (...)/הוי, יקירתי, העניקי לי מיבול ידיך, הלבנות/כחלומות ילדים!"¹⁰ השפעת הספר "לפני השער האפל" על שיר זה רבה. הטון הצבעים, הנושאים בשירי נח שטרן וישראל היימאן מחזקים את דברי. בשירו של נח שטרן "אשכב בשדה" (1929) רואה האני הדובר את בית ילדותו הרחוק. "אראה: בכפר רחוק וריחני, /בבית עטוי-פריחה דולק נר/ולב מבשם לי מחכה---". בשירו של דויד פוגל "ערב שותק אמ יפך": "וכפרי הרחוק, /הנשכת, /יקרב תרש אל משכבי/וישתרע למרגלות." "בשיר 'געגועים' (1932) כותב נח שטרן: "מזדעזעים כל קרבי החשכים ועונים/בשיר געגועים חרישי וזך.../הוא נוהה חזרה אל בית-אב/וגבולו הנדה." נח שטרן שעזב את ביתו בשנת 1929 לקנדה ואחרי שנה עבר לארצות-הברית מתגעגע לבני משפחתו שביאנובה, ליסא. דבריו של דויד פוגל: "ימים פונים על ידי-/ואני הולך בקשך, אבי." "קרובים ללבו של הבן הרחוק מאביו ומאמו. נח שטרן כדויד פוגל כתב שירים נוספים על הקרע והכאב שחש בנפשו אחרי הפרידה והנתוק מבית אביו ואמו.

ב

בין השנים 1930-1935 שהה נח שטרן בארצות-הברית. בארבע השנים הראשונות למד באוניברסיטת "הרוורד" ובשנה החמישית באוניברסיטת "קולומביה". בשנה בה שהה בקנדה (1929) ובשנותיו הראשונות ב"הרוורד" נפגש נח שטרן בשירה האמריקאית המודרנית ובמיוחד בשירתו של ט.ס. אליוט שהשפיעה עליו השפעה גדולה באותן שנים ובשנים שאח"כ. בדברי עתה לא ארחיב בנושא השפעה זו אלא אדון בשירתו של נח שטרן על רקע השירה העברית בארצות הברית בשנות השלושים. נח שטרן הצעיר התקבל ע"י בני החבורה הספרותית בתחילת שנות השלושים שהתרכזו, בין השאר, סביב "הדאר". שירו הראשון ב"הדאר" פורסם במרץ 1930 ואת"כ המשיך לפרסם בו עד לעלייתו לארץ בשנת 1935. בדברי אתיחס לשני פרסומים שבהם השתתף נח שטרן ואשוה בין שיריו לבין שירי משוררים אחרים באותה תקופה במרכז הספרות העברי בארצות-הברית. הפרסומים בהם אדון הם "ספר הזכרון לב.ג. סילקינר"¹¹ ו"ספר השנה ליהודי אמריקה" בשנת תרצ"ה.¹²

ב"ספר הזכרון לב.ג. סילקינר" מפרסם נח שטרן את שירו "למשורר" לזכרו של סילקינר ובאותו ספר מופיע מחזור שיריו של הלל בבלי "לב.ג. סילקינר" במחזור שיריו של הלל בבלי שולטים הפאתוס והסנטימנטליות. בין השאר הוא מתאר את מותו של סילקינר ומסוחח עם רוחו של הנפטר. בשיר ה. במחזור הסטואציה היא פגישת האני הדובר עם המשורר הנוטה לגווע. שיר ח. נפתח בשורות: "בערב בערב את קולך הלואט אשמעה:/ידידי מארץ הנשמות אנכי,/אין מנוחה לי שמה מיום האספי." /מול שירו של הלל בבלי בולט שירו הקצר של נח

שטרן בשונותו, בנסיון להתגבר על הפאתוס והסנטמנטליות של הסטואציה בכתיבת הקינה לזכרו של ב.נ. סילקינר. השיר נפתח בשורות: "משורר, את שירך ראיתי כעצמות/בחולות-מדבר זרועות, / מצהירות-פאר בלי אמר." דימוי השירים לעצמות, הפניה למשורר המת בפתיחה הדרמטית בונים ציפיות. בהמשך השיר בולטת האלוזיה לשירתו של ח.נ. ביאליק 'מתי מדבר'. שירו של נח שטרן אינו שיר שבת לדמות המשורר שנפטר ולשירתו הגדולה. בשירו נח שטרן מעלה את החשש לגורל השירה, לעתיד הקוראים. העצמות המטונימיות הן דמוי בולט בארגון החמרים שבשיר. השמוש בקינה לסילקינר בדמוי השירים לעצמות מתקשר אף למותו הפיזי של המשורר. המתח שבשיר מקורו בחשש מהעתיד ומהמראה של האורחה: "זו אורחה עברה פעם בשדמות-אש נרדמות;/קהל גונים, קולות-חיים! -אך פוחתה יום ביומו". תזון האורחה במדבר הנשרפת בשמש המכה מעלה באני הדובר את השאלות: "הוי, ארחה, שדרכך עצמות-מות כבר נכתמה-/החי עוד אחד בך לקץ-הפלאות-שומר?/היש בקצב המדבר נף גיל-אמת?//הנותר מקהלך? הנותר מה מחלומך?"/ השאלות שחשש וספק כבד בהן מסיימות את שיר הקינה לבנימין סילקינר. מיוחדותו של השיר, זרותו על רקע שירו של הלל בבלי הפותח את ספר הזכרון בולטת. נח שטרן בוחר בנקודת תצפית גבוהה ומרוחקת יותר על מנת להתגבר על הפאתוס והסנטמנטליות. כמו כן הוא מצליח להתייחס בשיר לנושאים חשובים לשירה העברית בארה"ב, לעתידה ולקוראיה.

ב'ספר השנה ליהודי אמריקה' בשנת תרצ"ה פרסם נח שטרן שני שירים תחת הכותרת: 'משירי העולם החדש'. שיר א 'המולת חצות-כרך' נפתח בבית: "המולת חצות-כרך-כשאון-ים סתוי/משתפך וגוסס על חופינו הנשמים./בה אנקת נדמים בלי אמות ואבות,/מתרפקה על דלתות, על כרי-שנת חמים." המתח והכאב שבנפש המהגרים הנדמים, המתגעגעים לאמהות ולאבות בולטים בשיר. נח שטרן בונה מתח בין הנדחים לבין הדלתות וכרי השינה החמים, המטונימיים של בעלי הבתים. זהו שיר מהגרים המתאר את החיים הקשים, בבדידות ללא בני המשפחה. השחק החולה שבשיר הוא השלכה למצבו הנפשי הקשה של האני הדובר. בתמונה אלוזיה לשירו של ט.ס. אליוט 'שיר האהבה של ג'. אלפרד פורפרוק' הפותח בשורות: "הבה נלך נא, את ואני, בשנים,/עם התפרש הערב נגד השמים/כחולה תחת-אתר על שלחן-הנחות;"¹³ מספורת המחלה והחולה, תמונת השמים מופיעים בשני השירים. השיר השני 'קברות' הוא במסורת השירים שב: Spoon River Anthology שכתב אדגר לי מאסטרס ולא ארחיב עליו את הדבור.¹⁴

ב'ספר השנה ליהודי אמריקה' מתפרסם מבחר מייצג, גם אם לא שלם, של השירה העברית באמריקה באותה שנה. מופיעים בו שירים של יצחק זילברשלאג, ישראל אפרת, הלל בבלי, מ. פיינשטיין, אפרים א. ליסיצקי, ברוך כצנלסון, ש. האלקין, וראובן גרוסמן. עיון בשירים והשוואה לשיריו של נח שטרן שבספר מבליטים את המיוחד שבשיריו. נח שטרן בולט בשירתו השונה כאשר אנו משווים אותו למשוררים

אחרים שכתבו באותן שנים במרכז ארה"ב: אפרים א. ליסיצקי, ישראל אפרת ויצחק זילברשלאג. דומה שרק שירו של שמעון האלקין "בית הנבנה בארץ ישראל" משחמש בלסון ובאימאג' מודרניים כנח שטרן. גם שירי אברהם רגלסון שלא השתתף "בספר השנה..." לשנת תרצ"ה אחרי עלייתו הראשונה לארץ שונים בתכלית השינוי מרוב המשוררים העבריים שפרסמו משיריהם בקובץ.

2

נח שטרן עלה ארצה בשנת 1935 ובשירו "עליה", תת-כותרת: "מתוך הרפסודיה "העולה בארץ", הוא כותב: "והארץ הזרותה אמרה: ברוכה את! ספינת גולים עולים-בואך שלום/שמי-להט נענו באלם רעד:/האור קולח, ספינה, הביטי-אור היום". בשיר מלא-התקווה מרובים התאורים של האור ולו קונוטציות חיוביות. עפ"י האני הדובר מצפה הארץ לעולים ומקבלת אותם בברכה. אין ספק שתקותיו של נח שטרן בנושא העליה לארץ באות לידי ביטוי בשיר והארץ המקווה מייצגת ומבטאת אותו. ספינת העולים המתקבלת במלים: "ברוכה את!" מטונימית לעולים ולנח שטרן המיחל למפגש זה בתוכם. אולם המפגש עם הארץ היה קשה ומסובך. בשיר "עליה" נאמר: "שמי להט נענו באלם רעד!" במחזור השירים "מולדת" שנכתב שנה אחת אח"כ בשיר ב. "עירם" הלהט עתה הוא "על אדמתך-להבה אעמד"; ובהמשך: "ושמש קדומים בי קודחת." המפגש הקשה עם הארץ בא גם לידי ביטוי באותו מחזור שירים בשיר א. "ריחות": "אך ריחות-תפוחי-הזהב הכבדים/כבר באים להנות ולענות,/ כבר באים להעניק ולהחניק, כעדים/לחיים במולדת הזאת."

מצבו האישי הקשה של נח שטרן בא לידי ביטוי אם כי לא שלם בשיריו. התנאים בארץ היו קשים: קשיי פרנסה והקיץ הקשה ותנאים אישיים: בדידות ומצב נפשי מורכב שהתדרדר אחרי שנים. על חלק קטן כתב וחלקם אנו יודעים מדברי בני משפחתו ואנשים אחרים שהיו בקשרים אתו. אמנה ארבע סיבות מרכזיות לבדודו הספרותי של נח שטרן. א. אפיה הסגור של חבורת "כתובים" אחרי המאבק הקשה בביאליק ובשירתו. אנשי החבורה הספרותית נטו לדתות זרים שלא היו חלק מהחבורה, דבר שגרם לנדחותו. זהר שביט כותבת בספרה על אופי היחסים הקרובים שבין אנשי "כתובים" ועל מסגרת החבורה הסגורה.¹⁵ נח שטרן לא התקרב אליהם ולא פרסם ב"כתובים", ב"טורים" ואף לא בחוברת "טורים" שיצאה לאור שנית באפריל 1938. ב. סיבה נוספת להיעדר הקשר בין נח שטרן לאנשי "כתובים" ו"טורים" נעוץ בשוני שביחס לביאליק, מול מאבקם של אנשי "כתובים" בביאליק ובשירתו בולט יחסו החיובי של נח שטרן לביאליק. ג. מקורות יניקה והשפעות שונים. אנשי "כתובים" ו"טורים" הושפעו השפעה מרכזית מהשירה הרוסית. נח שטרן הושפע מהשירה האנגלוסכסית, מהאימאג' המודרני מבית מדרשם של עזרא פאונד וט.א. היולם ובעיקר משירתו של ט.ס. אליוט. אין ספק שהפואטיקה השונה המיוחדת של נח שטרן היתה גם היא בין הסבות לבדודו. ד. תפיסה חדה ובוסה של המציאות בארץ

ישראל כפי שהיא באה לידי ביטוי בשיר 'מתים לא יקומו' (1936).
 "אחים, אתים אשר מתם צעירים-/התרגישו בגיל החיים, הבונים, /
 אשר אור ימיהם עוד יטשטש את צלכם מנגד עיניהם?/התנתמו בזאת?"
 השיר החשוב של נח שטרן "מכתב בינים" (תש"ב) בולט בתפיסתו השונה
 את המפעל הציוני בארץ ישראל. גישתו בולטת בריאליסטיות ובפכתון
 שלה. "אך חיינו במה ששמענו, החלום הגדול/של אנשים קטנים נפנף
 לנגד עינינו, /לא הניח לראות."

הערות

1. חיים נגיד במבוא לשירי נח שטרן 'בין ערפלים'. הוצאת הקבוץ
 המאוחד, תשל"ד, עמ' 26.
2. "טללים" קובנה, אייר תרפ"ו, עמ' 4.
3. שם, עמ' 10.
4. נח שטרן. 'בין ערפלים', שירים, תרגומים ושימות מלוקטים
 בצירוף אחרית דבר בידי אברהם ברוידס. מבוא וביבליוגרפיה:
 חיים נגיד. הוצאת הקבוץ המאוחד, תשל"ד.
5. "נחיבות", קובנה, שנה ב'. מס' 16-17, 2 באוקטובר 1927.
6. שם, שנה ג' מס' 3-4, 6 במרץ 1928, עמ' 10.
7. דן פגיס בפתח-דבר לדויד פוגל כל השירים הוצאת אגודת
 הסופרים על ידי הוצאת מחברות לספרות ת"א 1966, עמ' 7-8.
8. דויד פוגל לפני השער האפל הוצאת "מחר". וינה, 1923, עמ' 10.
9. שם, עמ' 43.
10. "טללים", עמ' 10.
11. נערך ע"י מנחם ריבולוב. הוצאת עגן, ניו-יורק, 1934.
12. בעריכת מנחם ריבולוב וד"ר ש. ברנשטיין. הוצאת ההסתדרות
 העברית באמריקה. ניו-יורק, תרצ"ה.
13. משירי ט.ס. אליוט מאנגלית דליה גלבר. 'עקד', ת"א, 1981,
 עמ' 40.
14. חיים נגיד דן בהשפעה זו במבוא ל'בין ערפלים', עמ' 28-29.
15. החיים הספרותיים בארץ ישראל 1910-1933 המכון הישראלי
 לפואטיקה וסמינטיקה ע"ש פורטר, הקיבוץ המאוחד, ת"א, 1982
 עמ' 143-145.